

LÁZOK KLÁRA

Könyvkiadás és cenzúra az 1950–60-as évek Romániájában

A totalitárius rendszerekben a tájékoztatást a hatalom a szervezi meg, abból kiindulva, hogy szerinte mit kell tudnia a népnek és mit nem. Az előbbit a propaganda biztosítja, de amíg ezen kívül az emberek más információs forráshoz is hozzáférnek, addig ennek gyenge a hatása. Ezért ezeket a plusz információkat egyszerűen kiiktatják.¹ A szovjet típusú politikai rendszerek egyik ismérve, hogy ezekben a rendszerekben az információ feletti ellenőrzésnek a hatalom sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint a hadsereg vagy a rendőrség által biztosított ellenőrzésnek.²

Romániában az 1945 utáni korszak nem sajtócenzúrájának vonatkozásában két alaplunkát tart számon a szakirodalom. Az egyik Adrian Marino munkája, amely a kilencvenes évek kutatásait foglalja össze.³ A szerző nem végzett levéltári kutatásokat, hanem a kulturális közéletből szerzett sajtó értesüléseit dolgozta fel. A másik könyv Lidia Vianunak a korszak íróit megszólaltató interjúkötete.⁴

Tanulmányunkban a *Sajtó és Nyomtatványügyi Főigazgatóság* [Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor] 1958-as és 1968-as, cenzúrára vonatkozó iratcsomóit használtuk fel, amelyeket a bukaresti Központi

¹ Bogdan Ficeac: *Tehnici de manipulare*. București, Nemira, 2004. 67.

² Schöpflin George: Introduction. In: Uő. (szerk.): *Censorship and Political Communication in Eastern Europe*. New York, St. Martin's Press, 1983. 1.

³ Marino Adrian: *Cenzura in Romania. Schița istorică introductivă*. Craiova, Aius, 2000.

⁴ Lidia Vianu: *Censorship in Romania*. Budapest, Central European University Press, 1998.

Országos Levéltárban (Arhivele Naționale Istorice Centrale, továbbiakban ANIC) és a Maros megyei Levéltárban (Arhiva Națională Direcția Județeană Mureș, továbbiakban ANDJ Mureș) találtunk. Az időintervallum kiválasztásában az játszott szerepet, hogy Romániában mindkét év fordulópontot jelentett politikai és kultúrpolitikai szempontból egyaránt. 1958-ban kezdődtek el az '56-os magyarországi forradalom kiváltotta romániai mozgalmakban érintett személyek elleni tömeges vádemelések és bebörtönzések. Kultúrpolitikai vonalon ekkor vette kezdetét az a visszarendeződés, amely 1956–1957 ideológiailag bizonytalan esztendeiben megnyílt kiskapukat zárta be, mind a román, mind a kisebbségi magyar kulturális szervezkedések előtt. 1958-ban pattant ki a hírhedt tankönyvbotrány,⁵ 1958-ban állítják félre a kolozsvári *Utunk* főszerkesztőjét, Földes Lászlót, a marosvásárhelyi és kolozsvári magyar értelmiség között folyó hatalmi harc eredményeképpen.⁶ Kezdetét vette a Bolyai és Babeș egyetemek egyesítését célzó kampány és megszüntették a Művelődési és Tanügyi Minisztérium mellett működő Nemzetiségi Főigazgatóságot. Az 1968-as év pedig a megyésítés⁷ esztendeje. Ennek keretében számolták fel a Maros–Magyar Autonóm Tartományt, ugyanekkor kezdődött el egy új kisebbség és kultúrpolitikai irányvonal.

⁵ Az ún. tankönyvbotrány kipattanása az 1958. szeptember 5-i a RMP KB gyűlésre tehető, melynek legfőbb napirendi pontja 2 magyar irodalom tankönyv (egy olvasókönyv és egy szövegyűjtemény) körül kipattant botrány volt. A gyűlésen feldolgozták a tankönyvek nacionalista tartalmát, kiszabták a büntetéseket a felelősökre, és meghozták a megfelelő intézkedéseket, hogy a már kinyomtatott tankönyvek ne kerülhessenek forgalomba. De az ügy itt nem zárult le. Az elkövetkező hónapokban megvizsgálták az összes magyar nyelvű tankönyvet az első osztályos olvasókönyvtől a nyelvtankönyvekig, s 1959 folyamán további tankönyveket vontak ki a forgalomból, a tankönyvügyben szereplő szerzők, referensek, és maga a kiadás engedélyezését szignáló magyar miniszterhelyettes a fizetésmegvonástól a munkaviszony felbontásáig terjedő szankciókat kaptak, az ügyért felelős Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Főigazgatóságát pedig felszámolták. Néhány dokumentum ezzel kapcsolatban már közlésre került, lásd: Andreescu Andreea, Nastasa Lucian, Varga Andrea (szerk.): *Minoritățile etnoculturale. Mărturiile documentare. Maghiarii din România (1956–1968)*. Cluj Napoca (Kolozsvár), Centrul de Resurse pentru diversitate etnoculturala, 2003.

⁶ Lásd erről: Stefano Bottoni: A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma. A Földes László-ügy. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? (Székelyföld változása az „ötvenes” években.)*. Pro Print, Csíkszereda, 2005. 572–614.

⁷ Lásd erről: Novák Csaba Zoltán: A megyésítés előkészítése és a nemzetiségi kérdés. In: Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbség történetében*. Somorja, Forum Kisebbségkutató Intézet, 2006. 405–421.

*A szerkezet működése: hogyan jutott el egy kézirat a szerzőtől az olvasó asztaláig?*⁸

A kiadóba leadott kéziratot elsőként a kiadó szerkesztői olvasták el, a szerkesztő feladatai közé tartozott az átírás⁹ is. Külön volt szerkesztő és ellenőrző szerkesztő, és miután a mindketten elolvasták a művet, pozitív véleményezésük („*bun de cules*” [szedhető]) után a kézirat bekerült a kiadó tervébe, amelyet engedélyezés végett felterjesztettek a Sajtó- és Nyomtatványügyi Főigazgatósághoz. Ha a Főigazgatóság benne hagyta a kéziratot a kiadó éves tervében, akkor lehetett szerződést kötni a szerzővel.

Az Állami Kiadóból kirajzolt különböző kiadók vidéki szerkesztőségeinek esetében a kézirat előbb felkerült a kiadó fővárosi központjában lévő nemzetiségi szerkesztőség magyar osztályához. Ezt követően ment tovább a kézirat a Főigazgatósághoz – [DGPT] –, ahol a belső lektorok és külső referensek véleményezése után vagy rákerült, vagy sem a „*bun de tipar*” [nyomtatható] felírat, amely a nyomdába adás feltétele volt. A referensek általában középfokú végzettséggel rendelkező, politikailag megbízható káderek voltak, akiknek nem volt meg a megfelelő szakmai háttérük, viszont pontosan tudták – folyamatosan felsőbb tájékoztatás révén –, hogy egy adott időszakban politikailag mit lehet elfogadhatónak minősíteni.

A nyomda csak „B” [bun de tipar] pecséttel ellátott engedélyezési lappal vehetett át kéziratot. A kézirat minden oldalán szerepelnie kellett a „B” betűnek. A kinyomtatott könyv első példányát fel kellett küldeni a Művelődési és Tanügyi Minisztériumhoz, s kérni kellett a forgalomba hozatali engedélyt [bun de difuzat]. Ennek birtokában kezdődhetett a kiadvány terjesztése. Többször előfordult, hogy a már több ezer példányban kinyomtatott könyvről derült ki, hogy még sem kerülhet

⁸ Köszönettel tartozom Dávid Gyulának, aki a levéltári anyagok alapján levont következtéseimet szóbeli közléseivel kiegészítette.

⁹ „Az átírás [...] Fodor Sándor közölt erről egy szomorúan tréfás emlékezést az *Utunk Évkönyv*ben. Az ötvenes években a kiadói szerkesztőktől – maga Fodor is az volt, Bajor Andorral, Székely Jánossal és másokkal együtt- azt várták el, hogy „írják át” a kezükbe adott új regényeket, novellákat. Az életet és a műveket hozzá kellett idomítani a szocialista realizmus igényeihez. Ha a szerzőnél erőltlenül jelentkezett az osztályharc, a szerkesztő beleplántálta a kellő számú és elszántágú kulákok, polgárt, kizsákmányolót. [...] Annyira bevett szokás lett az efféle beavatkozás, hogy a kiadóban csak az „átíró szerkesztő” állott igazán becsben. Vagy az „átírató szerkesztő”, aki tekintélyes alkotóknak is kíméletlenül visszaadta „ideológiaiag egyenetlen” műveiket.” Beke György: *Átírt irodalom. Holnap*, 1992. (3) 9. sz. 35.

forgalomba. Ennek legjellegzetesebb példája az 1958-ban kiadott és 1959-ben bezúzott magyar irodalom szöveggyűjtemény,¹⁰ melynek nyomdába kerülése miatt súlyos következményekkel járó felelősségre vonások történtek a korabeli levéltári anyagok tanúsága szerint.

A működtető szerkezet szereplői

A könyvkiadást és terjesztést központi szinten eredetileg az 1949-ben létrehozott Sajtó és Nyomtatványügyi Főigazgatóság (DGPT)¹¹ felügyelte, mely a Minisztertanács mellett működött. Hatáskörébe tartozott a hivatalos közlöny – *Buletinul Oficial* – szerkesztése, minden nyomdamerék megjelenésének, terjesztésének, kivitelének és behozatalának engedélyezése, a könyvesboltok, könyvtárak, újságlerakatok működésének szabályozása stb.¹² A Főigazgatóság felállításáról szóló 1949-es rendeletet még abban az évben újabbak követték, melyek megszabták a törvénybe nem tartása esetére érvényes szankciókat. Az 1951 második felében kiadott határozattal a könyvek árusítását is a Főigazgatóság alá rendelték.¹³

1954-re nyilvánvaló lett, hogy az addigra már teljesen állami felügyelet alatt működő könyvkiadói tevékenységet a Művelődési Minisztériumhoz tartozó Sajtó- és Nyomtatványügyi főigazgatóság mindent központosító felügyelete alá helyezik.¹⁴ Az 1954-es átszervezés során az Igazgatóságot három nagy részlegre osztották: sajtó, könyvek, szóbeli valamint vizuális propaganda és agitáció, melyeken belül 20 alosztály működött. Ez az átszervezés viszont nem belső, romániai sajátosság. Feltételezhetően szovjet modell után végrehajtott intézkedésről van szó. Magyarországon is 1954-ben szervezték át a könyvkiadási rendszert,

¹⁰ Az 5. lábjegyzetben említett bevont szöveggyűjteményről van itt szó.

¹¹ Románul: Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor.

¹² Decret nr. 218 pentru organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri al RPR. [218. számú határozat, mely az RNK Minisztertanácsa mellett felállított Sajtó- és Nyomtatványügyi Főigazgatóság megszervezéséről rendelkezik] In: *Buletinul Oficial al Republicii Populare Române*, május 23. 1949. (nr. 32) 225.

¹³ A határozat teljes címe: Decizia nr. 9916/1951 privind modul de funcționare al întreprinderilor de librărie și papetărie [9916/1951 számú határozat, a könyves- és papírboltok működésének módjáról]. In: *Buletinul Oficial* nr. 117. 1951. december 12.

¹⁴ Dávid Gyula: A romániai magyar könyvtermés az ötvenes évek első felében. In: Szigethy Rudolf–Újvári Mária (összeáll.): *Romániai magyar könyvkiadás 1950–1953*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1995. 6.

és állították fel a Kiadói Főigazgatóságot, majd 1955-ben alakították ki a zárt profilú kiadói rendszer végleges formáját.¹⁵ Ennek következményeként a rendszer sokkal inkább ellenőrizhetővé és tervezhetővé vált a kultúrpolitika vezetői számára.¹⁶

Az 1956. szeptemberében, a romániai magyar írók, értelmiségiek határozottabb fellépésének, s a kényszerítő nemzetközi körülményeknek hatására a RMP Politikai Bizottsága határozatot hozott a már tavasz óta követelt *Nemzetiségi Vezérigazgatóság* felállításáról.¹⁷ A Vezérigazgatóságot 1956 novemberében hozták létre, vezetője Bányai László lett.¹⁸ Kinevezése után beszámolt egy informális találkozón a bukaresti magyar követség titkárának, Rényi Rezsőnek az intézményről és annak működéséről. Eszerint a Nemzetiségi Főigazgatóságra hárult a „Román Népköztársaság nemzetiségi kulturális ügyeinek elvi irányítása, az e téren jelentkező hibák feltárása, javaslatok kidolgozása a felmerülő problémák megoldására, [...] munkájáról közvetlenül az RMP KV-nál működő Nemzetiségi Bizottságnak is beszámol”.¹⁹ A Vezérigazgatóság irányítása alá rendelték az összes kulturális intézménynél, köztük a Könyvkiadók Vezérigazgatóságánál működő nemzetiségi szekciókat is.

Ugyanezen az 1956. szeptember 14-i bukaresti politikai bizottsági gyűlésen felvetették egy magyar nyelvű állami könyvkiadó létesítését a fővárosban. A felvetés indoklására készített szakértői anyagból²⁰ képet

¹⁵ Bart István: *Világirodalom és könyvkiadás a Kádár-korszakban*. Budapest, Osiris, 2002. 56.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale (továbbiakban ANIC) [Központi Országos Levéltár], fond CC PCR, Cancelarie, dos. 102/1956, f. 17–20. Vö.: Stefano Bottoni (szerk.): *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2006. 125

¹⁸ Bányai László (Körösbánya, 1907. november 17. — 1981. június 3., Bukarest) a világháború előtt időszakban illegális kommunista vezető volt, 1945 után az MNSZ végrehajtó bizottságának tagja, 1948-tól nemzetgyűlési képviselő, az Elnöki Tanács tagja (1948–1952), miniszteri tanácsos (1950–1952), egyetemi tanár, a Bolyai Tudományegyetem rektora (1952–1956), miniszterhelyettes (1956–1958), a bukaresti Történeti Intézet igazgatója (1959–1966), 1970-től a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiájának egyik alelnöke.

¹⁹ Magyar Országos Levéltár, KÜM / XIX-J-1-j-Rom-18/g-002174/1–1957) In: Andreescu Andreea, Nastasa Lucian, Varga Andrea (szerk.): *Minoritățile etnoculturale. Mărturiile documentare. Maghiarii din România (1956–1968)*. Cluj Napoca (Kolozsvár), Centrul de Resurse pentru diversitate etnoculturala, 2003. 296

²⁰ Az RMP Központi Vezetőség helyzetjelentése a magyar nyelvű könyvkiadásról. In: Stefano Bottoni, László Márton, László Réka, Lázok Klára, Novák Csaba

kaphatunk a meglévő magyar szerkesztőségek helyzetéről és fontosabb szervezési problémáikról. A legfontosabb hiányosságként az egységes felügyelet hiányát említi meg a memorandum. Ezeknek a szerkesztőségeknek a munkáját gyakorlatilag senki sem koordinálja, „mivel sem a kiadók vezetőségei, sem a Kulturális Minisztérium kiadói kérdésekben felelős káderei nem ismerik a magyar nyelvet és a magyar irodalom sajátos hagyományait”. A magyar könyvkiadói munka felaprózódott, mivel „11 helyen, 11 külön vezetőség irányításával folyó munkát nem lehet megfelelően és szakszerűen irányítani és összefogni”. Másodsorban a költségvetés elosztásának problémáját említi a jegyzék, ennek tulajdonítva a magyar nyelvű tudományos és műszaki irodalom statisztikákkal is dokumentált hanyatlását. A magyar könyvkiadó kérdését azonban ezen a szeptember 14-i gyűlésen elnapolták. Az elkövetkezendő időszakban, bár számos engedményt tett a kulturális vezetés, de ez nem került megbeszélésre. 1969-ig, a Kriterion Kiadó létrehozásáig mindez írásztalban heverő ötlet maradt.

Az ’56-os események hatására érvénybe lépő szigorítások²¹ a könyvkiadásban 1958-ban kezdtek fokozottabban megmutatkozni: a romániai magyar kisebbség történetével, néprajzával, művelődéstörténetével kapcsolatos munkák nagy részének kiadását, vagy a már publikált munkák terjesztését tiltja be a Sajtó- és Nyomtatványügyi Főigazgatóság.

A szigorítások intézményszervezési szinten is követhetőek voltak. Az 1958–1959 folyamán a párt ellenőrző bizottsága felelősségre vonta, majd eltávolította tisztségéből Bányai Lászlót, az Oktatás- és Művelődésügyi Minisztérium alatt működő Nemzetiségi Vezérgazgatóság vezetőjét, majd 1959 nyarán felszámolta a Vezérgazgatóságot, jogkörét pedig a RMP KB különböző szekcióira ruházta át.²²

A szigorítások befolyásolták a romániai magyar könyvkiadásban fontos román–magyar könyvcserét is. A szocialista országok közötti közös könyvkiadást az ún. Kiadói Vegyes Bizottságok bonyolították. Ezek évente üléseztek, ahol áttekintették egymás irodalmának a másik

Zoltán (szerk.): *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Csík-szereda, Pro Print, 2006. 132.

²¹ 1956 romániai hatásairól, következményeiről lásd bővebben: Stefano Bottoni, László Márton, László Réka, Lázok Klára, Novák Csaba Zoltán (szerk.) i. m.; Pál Antal Sándor (szerk.): *Áldozatok – 1956*. Mentor, Marosvásárhely, 2006.

²² ANIC, fond CC al PCR Cancelarie, dos. 26/1959, f. 111–112. In: Andreescu (2003) i. m. 617.

országban való megjelentetését, elfogadták a következő évi munkatervet és kölcsönösen átadták egymás irodalmából a következő évben megjelentetésre ajánlott művek listáját.²³ A román–magyar közös könyvkiadási akciónak köszönhetően több magyar klasszikust adtak ki Romániában, természetesen az ottani kultúrpolitika által megszabott ideológiai határokon belül. 1957-ben, még az enyhülés lendületében a magyar–román könyvcseré kiszélesítéséről döntött a két ország könyvkiadói vegyes bizottsága.²⁴ Erről Svéd András a Kultúra Könyvkiadó Vállalat igazgatóhelyettese tárgyalt Bukarestben a román Cartimex Vállalattal. A magyar nagykövetség titkára, Rényi Rezső megkérdezte erről Bányai Lászlót, a Nemzetiségi Vezérigazgatóság vezetőjét is, aki azt kérte a bizottságtól, hogy a romániai átvett szerzők között mindenképpen szerepeljenek a romániai magyar írók, hogy a romániai magyar kulturális közeg eredményei jussanak el a magyarországi közönséghez. Ugyanakkor javasolta, hogy a jövőben kiadandó könyvekről készítsenek listát, s azt cseréljék ki idejében és rendszeresen.²⁵

1958–1959-re megváltozott a helyzet. A román–magyar vegyes bizottság 1959. áprilisi bukaresti találkozásán elvi ellentmondások merültek fel. A konfliktus kiinduló pontja az volt, hogy a román fél határozottan visszautasította bizonyos, a magyar fél által fontosnak ítélt, művek kiadatását azok nacionalista tartalmára hivatkozva. A visszadobott anyagok között szerepelt többek között a Petőfi Sándor *Összes művei*, Ady Endre *Iffjú szívekben élek* kötete, Zrínyi Miklós *Az török áfium ellen való orvossága*. Az ütközési pontok részletes átbeszélésére ugyanazon év őszén került sor Kállai Gyula, a Magyar Népköztársaság államtitkárának és Leonte Rautu, a KB Kultúra és Propaganda Osztálya főtítkárának nem hivatalos találkozásán.²⁶

Ebből a beszélgetésből következtethetünk arra, hogy melyek voltak a két ország cenzúrahivatalainak felfogásbeli különbségei a *nacionalista-tartalom* értékelését illetően. Csak egy példát említve: a magyar felfogás szerint a Petőfi *Összesnek* az író teljes életművét kellett volna tartalmaznia, függetlenül annak ideológiai tartalmától. A „helytelen” ideológiát tükröző verseket pedig hozzáfűzött magyarázatokkal kívánták

²³ Bart (2002) i. m. 82.

²⁴ Andreescu (2003) i. m. 296.

²⁵ Uo. 296–298.

²⁶ ANIC, fond CC al PCR Cancelarie, dos. 30/1959, f. 2–87. In: Andreescu (2003) i. m. 565–612.

tisztázni. A román könyvkiadói politika viszont a „helytelen” tartalom teljes kiiktatását szorgalmazta, tehát a nem megfelelő versek kihagyását. Erre a tárgyaláson résztvevő kultúrpolitikai szereplők (Răutu és az akkor még a Központi Bizottságon belül az ifjúsági ügyekért felelős Nicolae Ceaușescu) azt hozták fel indoklásként, hogy a román kultúrvezetőség még a legnagyobb román költő, Mihai Eminescu műveit sem adta ki teljes kiadásban, mivel annak publicisztikája a jelenlegi pártideológiával ellentétes, nacionalista nézeteket is tartalmaz.²⁷ Răutu rámutatott, hogy csakis úgy sikerült Romániában a magyarországihoz hasonló eseményeket elkerülni, hogy a párt idejében határozottan fellépett a negatív megnyilvánulásokkal szemben, és igenis megmutatta, hogy szó sincs „genfi szellemről, kapitalista és szocialista államok közötti koegzisztenciáról az ideológia terén. [...] *A helyes út a „haladó hagyományok” áttemelése a szocialista irodalomba, a nacionalizmus visszaszorítása az irodalom terén, melyet azonban csakis kritikus hozzáállással és a gondos cenzúrának köszönhetően lehet megvalósítani. [...] Könyvkiadói tevékenységünk, állásfoglalásunk az irodalom terén egy alapjaiban szocialista, formájában nemzeti irodalom megteremtésének ügyét kell, hogy szolgálja.*”²⁸

A kategorikus visszautasítás eredményeképpen a magyar fél visszavonulót fűjt, és lemondott a listáján szereplő ajánlásokról, amelyek közül több tétel csak a hatvanas évek végének liberálisabb légkörében jelenhetett meg.

A problémacsoportok tipológiája

A Sajtó-főigazgatóság (DGPT) 1958-as és 1968-as dossziéinak anyagát vizsgáltuk meg, a feldolgozott anyagok egyrészt a valamilyen szinten cenzúrázott művek listái²⁹ (ezeknek a listáknak az alapján van összeállítva az 1. és 2. mellékletben közölt címsor), másrészt az ezekhez csatolt mellékletek, amelyek az egyes tételekhez kapcsolódó cenzori indoklást tartalmazzák. Ezekből kiindulva szeretnénk megállapítani azokat a tema-

²⁷ Uo. 590.

²⁸ Uo. 592.

²⁹ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 1–18. és *Set de note cuprinzând intervenții efectuate la DGPT București pe materiale prezentate spre publicare* [Kiadásra bemutatott anyagokkal kapcsolatos észrevételek a DGPT bukaresti részlegén], ANDJ Mureș, fond DGPT *Împuternicitul Tg-Mureș*, dos. 6/1967.

tikákat, amelyeket a hatalom problémásnak ítélt az ötvenes és a hatvanas években, külön kitérve arra is, hogy melyek azok a változások, amelyek bekövetkeztek ezeken belül a vizsgált 10 évben. A vizsgálat során kigyűjtöttük az indoklásokban előforduló összes olyan minősítést, amely problémásnak ítélte valamilyen tartalmat, majd elkészítettük ezeknek a tartalmaknak a tipológiáját, az előfordulás gyakoriságát használva alapul az illető tartalom súlyának méréséhez. Ez a vizsgálat egyrészt újabb információkkal bővítheti a RMP ideológiai irányelveire vonatkozó ismereteinket, másrészt új fényben engedi látnunk az ötvenes-hatvanas évek irodalmi termését, hisz olyan anyagokat tárt a kutató elé, amelyekről eddig nem tudhattunk.

Az ötvenes évek veszélyesnek ítélt tartalmai

A leggyakrabban előforduló minősítés a *nacionalista tartalom* volt. Az 1958-ban cenzúrázott 74 kiadvány közül 14-et illeltek ezzel a jelzővel. De mit is értett a cenzor a „nacionalista” jelző alatt? Azokat a tételeket vizsgáltuk, ahol explicit megjelenik a „nacionalista” megjelölés a cenzortól, valamint ahol megjelennek az előző alkalmakkor annak ítélt jellemzők. Az esetek négy nagyobb tematika köré csoportosíthatók: az Erdély-probléma, politikai nemzet – kultúrnemzet határainak összemosása, a nyelv (román/magyar) tisztaságának a kérdése, valamint a hagyományokra és vallásra való utalás.

Egyrészt nacionalistának minősült minden olyan mű, amely az *Erdély-problémával* foglalkozott, Erdély történelmének magyar vonatkozásait feldolgozó kutatásokat közölt, mint például Huszár Sándor *A romokon túl* c. tanulmánykötete, mely az erdélyi várak történetét tárgyalta.³⁰ Ugyanígy tiltólistára került Kelemen Lajos *Művelődéstörténeti tanulmányok*³¹ c. kötete, mivel Erdély történetének csak a magyar örökségét mutatta be és egyáltalán nem beszélt a román népességről. Ezért „nem járulna hozzá a két nép közti testvéri kapcsolatok elmélyítéséhez”³² a kötet publikálása. Az összegző jelentésben a cenzúrázás indokaként azt tüntették fel, hogy „a mű összességében arra enged következtetni, hogy Erdély Magyarország része volt a legrégebb időktől fogva”.³³ De nemcsak

³⁰ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 2.

³¹ 1977-ben (1. kötet) és 1982-ben (2. kötet) adják ki végül, a szerző halála után.

³² ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 4/1958. f. 53.

³³ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 10.

magyar szerzők kerültek indexre ezzel az indoklással. A szász legendákat és meséket közzétevő Liebhardt-Roth³⁴ kötetéből is kivágták mindazokat a „nacionalistának” minősített legendákat, amelyek különböző erdélyi várak, városok, templomok alapítását, egyes történeti eseményeket „sovén álláspontból kiindulva tárgyaltak”, azaz a „székelyeket őshonosként mutatják be Erdély területén” vagy „nem jelenítették meg a román népességet”.³⁵ A hírhedt tankönyvbotrányt kiobbantó tizedikes magyar szöveggyűjtemény esetében is az egyik fő vádpontként azt jelölte meg a cenzor, hogy csak olyan részleteket idéz be a magyar klasszikusokból, amelyek Erdély Magyarországhoz tartozását támasztják alá, ezért „nem közölhető, mert revizionista érzelmeket ébresztene”.³⁶

A tiltás következetes, ha azt vesszük, hogy nem csak a magyar művek esetében érvényesítik. Ugyanúgy indexre kerül például a román költő Alexandru Vlahuța³⁷ életművéből a *Vrem Ardealul* [Erdélyt akarjuk] c. tanulmánya.³⁸

Nacionalista minősítést kaptak azok a kiadványok is, amelyek a magyar kultúra/irodalom/nyelv/tudományosság bemutatásánál Erdélyt és Magyarországot nem tárgyalták különálló egységekként, így a *politikai nemzet és a kultúrnemzet* fogalmainak határait összemosták. A tiltás független volt a műfajtól. Indexre került Lőrincz Ernő 1918 előtti erdélyi munkáját tárgyaló szakkönyve, a *Reglementarea raporturilor de muncă în Transilvania între 1840–1918* [Munkügyi viszonyok szabályozása 1840–1918 között Erdélyben], azzal az indoklással, hogy a magyarországi jogviszonyokat tárgyalja és „konfúziót keltene”.³⁹ De ugyancsak a „konfúziót keltene” érvet hozták fel a már említett tizedikes szöveggyűjteménynél, ahol a magyar klasszikusok hazafias verseivel kapcsolatban merült fel a probléma, hogy „nem lehet tudni, melyik hazára vonatkoznak”⁴⁰

A hivatal ezt a problémacsoportot sem kezelte etnikumfüggően. Nem jelenhettek meg azok a művek sem, amelyek Románia korabeli határain kívül eső, román diaszpórával foglalkoztak. Itt két nyelvészeti szakmunkáról van szó. Nicolae Grămadă Bukovina helynévtanát tárgyaló tanul-

³⁴ 1962-ben adják ki: Hans Liebhardt és Dieter Roth (szerk.): *Der Eisenhans : siebenbürgisch-sächsische Märchen*. Bukarest, 1962.

³⁵ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 52.

³⁶ Uo. f. 101.

³⁷ Alexandru Vlahuța (1858–1919) román költő és publicista.

³⁸ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 13.

³⁹ Uo. f. 16.

⁴⁰ Uo. f. 101.

mánykötetéről, amely a románok elsőbbségét bizonyítja egy olyan területen, amely akkor nem tartozott Romániához (Bukovina). A cenzor szerint emiatt a könyv „ebben a formában meghaladja rendeltetését, más célokat szolgál ki”.⁴¹ A másik mű Sextil Pușcariu klasszikusnak számító *Limba română* c. munkájának *Kiejtés* c. kötete, amely a román nyelvjárások bemutatásánál tárgyalja a határon túli románok lakta területek dialektusait is,⁴² együtt kezelve az 1945 előtti Nagyromániához tartozó régiókat.

Megkapták a „nacionalista” jelzõt – igaz különböző háttérű indoklással – a román és a magyar *nyelv helyes használatára, tisztaságának megőrzésére ösztönző* nyelvészeti szakmunkák is. Gálffy Mózes tanulmánykötete (*A mi anyanyelvünk*) azért nem kapta meg a „nyomtatható” minősítést, mert a román nyelv hatását a romániai magyar nyelvre károsként ítélte meg. A cenzor szerint „ellenségesen nyilvánult meg” bizonyos, az új társadalmi valóságához kötődő román eredetű szavak meghonosodásával kapcsolatban. A szerző ráadásul felhívta a figyelmet mindazokra a nyelvi jelenségekre, amelyek az együttélés eredményeképpen jelentek meg az romániai magyar nyelvben.⁴³ A cenzor nagyon veszélyesnek ítélte ezt a munkát, főként azért, mivel a nagyközönséghez szól, súlyos politikai hibának tartotta volna megjelentetését, szigorú szankciókat kért a közreműködő szerkesztőkre, felsorolva név szerint a felelősöket.⁴⁴

Megjelenik a „nacionalista” címke azoknál a műveknél is, amelyek a *népi vagy a vallással kapcsolatos hagyományokkal* foglalkoznak. Így például Eusebiu Camilar⁴⁵ *Căderea zeilor* [Az istenek zuhanása] c. drámakötete azért nem láthatott napvilágot, mivel a cenzúrahivatal szerint „eltúlozza a hit és az ősi hagyományok jelentőségét”, s ezáltal „nacionalista és misztikus hangulatot közvetít”.⁴⁶ A Zenekiadónál már kinyomtatott zsidó népdalgyűjtemény (Emil Săculeț: *Cântece populare evreiești* [Zsidó népdalok]) ugyanakkor azért nem kerülhetett a könyvesboltokba, mivel az „énekek többsége vallásos ének, tartalmuk politikai szempontból hibás és nacionalista”.⁴⁷ Ezenkívül a gyűjtemény bevezető tanulmányában

41 Uo. f. 67.

42 Uo. f. 9.

43 Uo. f. 68.

44 ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 4/1958.

45 Eusebiu Camilar (1910–1965) román író és műfordító.

46 ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 3.

47 Uo. f. 16.

a szerző nem emeli ki „hogya a Párt milyen körülményeket biztosít az együtt élő nemzetiségek számára”.⁴⁸

Egy másik elkülöníthető általános jelző a *politikai események „hibás megközelítése”*, vagy másként a *„hibás megközelítésre ad lehetőséget”* mindenre ráhúzható minősítés. Itt a hét esetből kettő a magyar forradalom recepciójával volt kapcsolatos. Tamás Mária *Erdőűz* c. verses mesejátékát azzal az indoklással nem engedték kinyomtatni, hogy „egyes részletei a magyarországi ellenforradalom momentumait szimbolizálják, és ellenséges interpretációkra adnak lehetőséget”.⁴⁹ A másik regény, Tompa István *Ébredés* c. műve egy gyárigazgató története, aki a gyár modernizálását nem tudja követni, elszigetelődik, és csak az „ellenforradalom” sokkjának hatására tér magához. A cenzor megjegyzése szerint ilyen nem lehet ábrázolni, mivel „egy igazi kommunista nem így viselkedik a nehézségek esetén”. Azonkívül az indoklás szerint a magyarországi „ellenforradalom” romániai negatív recepcióját sem hangsúlyozta ki kellőképpen a szerző.⁵⁰

Ehhez tartalmilag közel álló az az ugyancsak gyakran előforduló indoklás, miszerint a mű a *párt munkáját, a párttagokat, a „szocialista vívmányokat” negatív színben tünteti fel*. Ezt a minősítést kapta az előbb említett *Ébredés* az igazgató ábrázolásáért, de Beke György riportkötetének egyik riportját is azért tiltják ki a kötetből, mert szatirikusan mutatja be az egyik falu kollektív gazdaságának elnökét.⁵¹

A következő problémacsoport általában a monográfiákra jellemző. Ezekben az esetekben a cenzor azokat az előszavakat kifogásolta, amelyben a szerző/szerkesztő/fordító *nem viszonyult megfelelően „kritikusan, tudományosan”* bizonyos 19. századi vagy két világháború közötti „kispolgári eszméket hordozó” közéleti személyiségekhez. Olyanokról van szó, akiknek tanulmányait, verseit vagy életrajzát közölték; vagy éppenséggel hiányzott a monográfiából a magyarázó, kritikai szellemben megírt előszó. Például a 19. századi csángó költő, Zajzoni Rab István válogatott verseinek előszavából a cenzúrahivatal referense hiányolta a versek marxista esztétika szerinti elemzését és a költő felfogásbeli behatároltságának kihangsúlyozását.⁵²

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 56.

⁵⁰ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 4/1958. f. 135–136.

⁵¹ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 11.

⁵² Uo. f. 7.

Ehhez kapcsolódik gyakran a *nem megfelelő terminológia* használata, a „polgári historiográfiai fogalmak” előfordulása, a kultúra, a nemzet, a művészet, az esztétika nem marxista fogalomrendszer szerinti, polgári, sőt esetleg nyugati eszmerendszerek szerinti megközelítése. Erre talán a legjobb példa Alexandru Piru tanulmányának cenzúrázása, mely ugyan témájában – a munkásosztály 1944 előtti irodalmi megjelenítése – illeszkedik a korszak „tudományos” követelményeihez, viszont felróják, hogy mindezt „objektív álláspontból” dolgozza fel, és „nem emeli ki azt, hogy a „burzsoá” társadalmon belül tulajdonképpen létezett egy különálló munkáskultúra is”.⁵³ További beszédes példa erre egy másik akadémiai irodalomtörténeti kiadványnak a cenzúrázása, melynek egyik tanulmányát azért vágta ki, mert La Fontaine fabuláinak csak a művészi értékét elemzi, s nem fordít figyelmet azok társadalomkritikai szerepére.⁵⁴

A nacionalista és a különböző politikailag vagy ideológiailag nem megfelelő tartalmak mellett a „*pesszimista*” jelző a leggyakrabban előforduló minősítés, amelyet főként verseskötetek cenzúrázásának indoklásaként hoztak fel. Ebben a szöveggörnyezetben többször előfordul a „*hermetikus*” vagy „*apolitikus*” minősítés is. Ezzel jellemezték a Bodor Pál gyűjteményes kötetéből kivágott verseket,⁵⁵ vagy Kányádi Sándor *Sirálytánc* c. kötetéből kihúzott verseket.⁵⁶ Azok a költemények kerültek ebbe a kategóriába, amelyek nem feleltek meg a szocialista realista költészet követelményrendszerének, elvont művészi képeket tartalmaztak, és „nem a szocialista valóságot tükrözték”.

Ugyancsak nem feleltek meg a szocialista realista művészeti kritériumoknak a vallást, a transzcendens valóságot érintő versek, prózai művek vagy tudományos igényű feldolgozások sem; ezeket a „*misztikus*” minősítéssel illették. Itt példaként megemlíthetjük Rainer Maria Rilke néhány versét, amelyeket „dekadens és misztikus” tartalmuk miatt vettek ki egy világirodalmi válogatásból,⁵⁷ vagy akár a Gusti-iskolához tartozó szociológus, Paul Henri Stahl tanulmánykötetét a román parasztok írásbeliségének kezdeteiről.⁵⁸

⁵³ Uo. f. 15.

⁵⁴ Itt a RTA egyik kiadványáról, a román nyelvész, Iorgu Iordan tiszteletére kiadott emlékkönyv, nyelvészeti tanulmánykötet egyik tanulmányáról van szó. ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 9.

⁵⁵ ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 2.

⁵⁶ Uo. f. 15.

⁵⁷ Uo. f. 5.

⁵⁸ Uo. f. 10.

Előfordulhatott indokként a szerző személye (politikai szerepvállalása) miatti kifogás,⁵⁹ a tiltás alatt levő művekre való bibliográfiai utalások,⁶⁰ de akár az is, hogy ha egy többkötetes regényből csak az első kötet volt kész (mivel annak végkifejlete kiszámíthatatlan, tehát akár politikailag nem bevállalható fordulatokat is vehetett).⁶¹

Az ötvenes évek kiadópolitikájának tehát egyik jellemzője, hogy a publikációs elvek nem etnikai megalapozottságúak, hanem bizonyos tematikákat tiltanak, mint például határon túli területről szólni, vallásra utalni, különböző alternatív ideológiai irányzatok szellemében írni. Ezt a tiltást következetesen alkalmazták a román és a magyar kiadványok esetében egyaránt. A szankciókat viszont főként a magyar tételek szerkesztőire kérték, mint például a már említett Gálffy Mózes-féle nyelvészeti szakkönyv szerkesztőire. A fentebb felsorolt tartalmi kifogások mellett ugyanakkor voltak bizonyos, apró formai problémák is, amelyek megjelentek a tiltás indokaként, például, hogy a versek nem megfelelő sorrendben (sic!) következnek egymás után, vagy hogy a regény konfliktushelyzete nincs megfelelően alátámasztva.

A tiltások alapján kirajzolódik az az ideológiai arculat, amely ennek a hányatott évtizednek az utolsó éveit jellemezte. Amint az a betiltott művek listájából kiderül, az 1955–1956-os korszak ideológiailag megengedőbb évei egy olyan kulturális közeget teremtettek, amely mind a román, mind a magyar irodalom és szakirodalom területén jelentős munkák elkészítését tette lehetővé. Mindkét nyelven komoly nyelvészeti, néprajzi, történeti, művészettörténeti, jogi szakmunkák születtek, és elkészültek a két világháború közötti román irodalmi közéletet megrajzoló antológiák és monográfiák is.

Ugyanakkor olyan irodalmi művek születtek, amelyek a sztálinista közelmúlt történéseit próbálták objektíven ábrázolni. Bemutatták a gazdasági struktúrák átalakításából eredő emberi drámákat, a kollektív gazda-

⁵⁹ Ezzel az indokkal vágták ki például a Franyó Zoltán szerkesztette *Évezredek húrjain c.* lírai világirodalmi válogatásból a háború alatt németekkel kollaboráló Jules Romains verseit. ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 5.

⁶⁰ Itt a 19. századi román nyelvújító, Bogdan Petriceicu Hașdeu monográfiájához mellékelte bibliográfia néhány olyan tételéről van szó, melyek az adott időpontban az indexlistán szerepeltek. ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 13.

⁶¹ Sőni Pál regényéről van szó, amely egy kispolgári családnak az új körülményekhez való adaptálódási folyamatát mutatja be.

ságokban előforduló visszaéléseket, az erőltetett iparosítás ellentmondásait vagy a városba költöző falusi lakosság nehézségeit,⁶² a munkásigazgatók hozzá nem értését,⁶³ a szovjetunióbeli bürokrata pártszervezetet.⁶⁴

Az indexlista tanulmányozása lehetővé tette, hogy a romániai magyar irodalom és tudományosság ötvenes évekbeli, eddig nem ismert, a cenzúrahivatal által veszélyesnek ítélt próbálkozásait is nyomon követhessük. Ami a szakmunkákat illeti, ezek főként történeti (Huszár, Lőrincz), művészettörténeti (Kelemen) és nyelvészeti (Gálfy) kutatások eredményei, amelyek viszont a cenzúrahivatal kritériumai szerint nacionalista tartalomnak minősültek.

A betiltott magyar irodalmi művek három fő tematikát jeleznek. Nagy többségükben az eltelt évek *visszáságait* próbálják kibeszélni, mint például Beke György már említett riportja a kollektív gazdaság elnökének visszaéléseiről, vagy Tompa *Ébredése*, amely viszont témájában megfelel a szocialista realizmus követelményeinek. A regény egy gyár életét dolgozza fel, de túlságosan rendszerkritikus hangot üt meg azáltal, hogy bemutatja a kommunista gyárigazgató ingadozásait, és a magyarországi forradalom recepcióját nem festi le megfelelően elítélő színekkel.

Egy másik irány a *fantasztikum* világa (jövőregények, mesék), mely azért kerül tiltás alá, mivel a cenzúrahivatal rejtett rendszerkritikát vél felfedezni mögötte. Itt említhetjük meg Méhes György jövőregényét, a *Bölcsesség kövét*, mely a nyolcvanas évek Romániájának két tudóscsoportja közötti szakmai marakodást mutatja be, és a cenzor szerint nem ábrázolja a szocialista társadalomban végbement fejlődést. A másik ide sorolható mű Tamás Mária már említett mesejátéka, az *Erdőtűz*, melyben az állatszereplők különböző megnyilvánulásai mögött a hivatal a magyarországi forradalom egyes csoportjainak allegorikus ábrázolását vélte felfedezni.

Az új költőnemzedék feltűnése a romániai magyar irodalomban, a szocialista realizmus formarendszerével teljesen szakító *új formák, témák*

⁶² Ezek például a ma már ismeretlennek számító Ștefan Luca elbeszéléskötetének a betiltást kiváltó témái. ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 1.

⁶³ A. Breitenhofer *În zilele noastre (Napjainkban)* c. elbeszéléskötetének egyik novellájáról van szó, amelyben a szerző egy munkásigazgató viselkedését pellengérezzi ki. ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 4.

⁶⁴ Itt egy szovjet szerző, Alekszandr Csakovszkij egyik novellájáról van szó, amely a XX. kongresszus előtti állapotokat mutatja be a realizmus eszközeivel. ANIC, fond CC al PMR, *Comitetul pentru Presă și Tipărituri* dos. 9/1958. f. 6.

jelentkezése, például Kányádi Sándor és Bodor Pál verseiben, a harmadik fő irány, amely csak majd a hatvanas évektől nyer létjogosultságot, viszont 1958-ban még veszélyesnek, érthetetlennek, nem közölhetőnek bélyegezték azokat.

A hatvanas évek könyvkiadásának ellentmondásai

A hatvanas évektől egyrészt érezhető – a román társadalom egészére jellemző ideológiai változás hatására – a minőségi megújulási törekvés, másrészt viszont folytatódik a romániai magyar könyvkiadás terén az ötvenes évekre jellemző szellemi behatárolás.⁶⁵

A minőségi megújulást a különböző tematikájú sorozatok elindítása jelzi. 1961-ben beindult a két háború közötti magyar irodalom újra kiadását célzó *Romániai Magyar Írók* sorozat, a magyar klasszikusokat publikáló *Magyar Klasszikusok*, a világirodalmi nyitást jelzi a *Kincses Könyvtár*at felváltó *Horizont* (1965) sorozat, majd a *Drámák és Legszebb versek* kötetek.⁶⁶

A Forrás sorozat indulásról így vall Lászlóffy Aladár, a Forrás-nemzedéknek⁶⁷ elkeresztelt irodalmárok egyike: „amikor az Irodalmi Könyvkiadó megindította a Lucefafarul-sorozatot az elsőkönyvesek számára [...] Domokos Géza és Szemlér Ferenc, meg Majtényi kiügyeskedték, hogy a magyar elsőkönyvesek is megjelenhessenek”.⁶⁸ A sorozat irodalomtörténeti szerepe az, hogy hozzásegítette az új tehetségeket a megjelenéshez és felhívta a közvélemény figyelmét arra, hogy valami új van készülöben.⁶⁹ A hatvanas évek ennek az új írónemzedéknek reális ki-törési lehetőségeket jelentett. „Valami azért tényleg volt, mert egy csomó

⁶⁵ Dávid Gyula: A romániai magyar könyvkiadás két évtizede. *Alföld*, 1991. 2. sz. 92.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Első Forrás nemzedék: nagyjából az 1936–1939-es születésűek, „generációs, illetve irányzat- és ízlésbeli váltás „esztétikai norma”-váltás, egyféle „kánon”-váltás [...] az akkor uralkodó-kötelező (alkotóerőt gúzsba kötő) szocialista realista témákkal, formákkal szemben magánéleti gondjairól, érzelmeiről vall. Ráadásul olyan elődökhöz, olyan hagyományokhoz nyúl vissza, olyan kifejezési módokat választ, amelyek kimondottan vagy hallgatólagosan, tiltott határokat lépnek át.” (Széles Klára: Az első Forrás-nemzedék – egy jellegzetes képviselőjük indú-lása. *Argus*, 2002. 7–8. sz.) Képviselői: Veress Zoltán, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Bálint Tibor, Kántor Lajos, Jancsik Pál, Páll Lajos, Lászlóffy Csaba, Tamás Mária, Hervay Gizella, Tóth István, Szilágyi Júlia.

⁶⁸ Vissza a Forrásokhoz. Beszélgetés Lászlóffy Aladárral. *Tiszatáj*, 1998. 7. sz. 47–54.

⁶⁹ Kántor Lajos–Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945–1970*. Bukarest, Kri-terion, 1973. 39.

mindenben liberálisan kezelték a dolgokat. Többek között volt szabad avantgárdot játszani, vagy azt az avantgárdot, amelyet domesztikálva elfogadott a – nem cenzúrának nevezett – Sajtóigazgatóság.⁷⁰

De mit nem engedélyezett az igazgatóság? Amiről az eddigi feldolgozások alapján tudtunk, az a magyar nyelvű szakkönyvkiadás fokozatos elsorvasztása volt. A *Mezőgazdasági és Erdészeti Könyvkiadó* 1954-ben 72 művet, 1969-ben 8-at jelentetett meg, a *Technikai Kiadónál* az 1954-es 12-ről 3-ra csökkent a magyarul kiadott könyvek száma 1969-re, ugyanez az arány a *Tudományos Könyvkiadónál* a 18 helyett 4 kötet lett. Ez a jelenség a magyar nyelvű szakoktatás hiányával együtt a későbbiekben hozzájárult a hatvanas évek végén jelentkező „irodalomcentrizmus-vitához”.⁷¹

A hatvanas évek tartalmi problémái – a kultúrpolitika nézőpontjából

A DGPT korabeli levéltári anyagaiból kirajzolódnak a hatvanas évek tabu témái, amelyek hűen tükrözik a korszak politikai irányait.

Az 1958-ban nacionalista tartalomnak minősített *Erdély-kérdés* továbbra is érzékeny téma maradt. Például a *Zord idő* c. két világháború közötti marosvásárhelyi folyóirat repertóriumát azért nem engedték közölni, mivel több olyan cím szerepelt a mutatókban, amely esetleg a romániai magyarság közhangulatára utalhatott volna („*Ardealul este al ardelenilor*” [Erdély az erdélyieké], „*Secuiul e pe moarte*” [A haldokló székel], „*Vremuri de coșmar*” [Rémidők], „*Viața în urma morții*” [Élet a halál után]),⁷² Tolnai Lajos *Polgármester úr* című regényének pedig az volt a hibája, hogy Erdélyt Magyarország részeként ábrázolta.⁷³ Ugyanígy visszavonták Lucian Blaga színdarabkötetét, amelyből nem tűnik ki a „két egymás mellett élő nép összefonódása”.⁷⁴ Az ötvenes évekhez képest ezt a kérdéskört tovább színezte a szász témájú regények megjelenése, amelyek kiemelkedő szerepet tulajdonítanak a szász népességnek Erdély gazdasági-szellemi fejlődésében. Ilyen regény Adolf Meschendörfer *Fântâna bivoliilor* [Bivalyitató] c. regénye, amellyel kapcsolatban a legfőbb fenntartása a cenzornak az

⁷⁰ Lászlóffy (1998) i. m. 51.

⁷¹ Dávid (1991) i. m. 92.

⁷² ANDJ Mureș, fond Direcția generală ale Presei și Tipăriturilor Împuțernicitul Tg-Mureș. *Set de note cuprinzând intervenții efectuate la DGPT București pe materiale prezentate spre publicare*, dos. 6/1967. f. 247.

⁷³ Uo. 324.

⁷⁴ Uo. 356.

volt, hogy a mű a szász érdekérvényesítést a népcsoport kultúrfölényével támasztja alá, a román társadalmat pedig rurális társadalomként ábrázolja, amely alig lépett még rá a civilizálódás útjára.⁷⁵ Egy másik fontos új elem az Erdély-centrikusság, avagy a régió előtérbe helyezésének tiltása más román tartományokkal szemben a román nyelvű munkákban. Erre példa a román 1848-as generáció eszmerendszerét tárgyaló *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania* [Az 1848-as erdélyi román generáció ideológiája] c. munka.⁷⁶

A *politikai nemzet és kultúrnemzet fogalmak összemosása* szintén büntetendő maradt. Az általunk vizsgált 1967-es évben magyar szerzők tollából három ezen az alapon cenzúrázott mű került ki. Egy antológia, *Virágének*, a magyar nyelvű szerelmes versek gyűjteménye a magyar irodalom kezdeteitől, amely a jelenlegi államhatároktól függetlenül tárgyalta a magyar irodalmat.⁷⁷ A másik kettő pedig, bármennyire is furcsa, két barlangászati munka: Balogh Ernő *A földalatti világ csodái* c. könyve melyet, véglegesen vissza is vontak, azzal az indoklással, hogy csak magyar bibliográfiára épül; Xantusz János *Az óceántól a csillagokig* c. könyvével elnézőbben bánt a cenzúra, mert csak két fejezetét kellett átírni a cenzor javaslatai szerint. Egyrészt azért, mert a kolozsvári barlangász intézet történetének ismertetésekor főként magyar barlangászokról tett említést, másrészt pedig a magyarországi és romániai barlangokat összességükben sorolta fel példaként, minden területi elhatárolás nélkül, és így a magyarországi barlangások romániai barlangokra vonatkozó megállapításait közvetítette.⁷⁸

Ugyanez a tiltás érvényes marad a román kiadványokra is. Így a cenzorok átírásra küldtek vissza minden olyan anyagot, amely a román kultúra/irodalom/nyelv/tudományosság bemutatásánál Nagyrománia más országához (Szovjetunió) került területeit Romániával egy egységként kezelte. Ilyen például a *Presă literară română* [Román irodalmi folyóiratok], amely a román kultúra szempontjából fontos lapok programcikkeit gyűjtötte össze és a korabeli határon túli periodikákat is be szeretne volna venni,⁷⁹ de említhetjük a két világháború közötti *Revista Fundațiilor Regale* folyóirat repertóriumának esetét is, amelyet többek közt azzal

⁷⁵ Uo. 180.

⁷⁶ Uo. 295.

⁷⁷ Uo. 81.

⁷⁸ Uo. 183.

⁷⁹ Uo. 82–83.

az indokkal tiltattak be, hogy a feldolgozott cikkek egyike-másika Besz-szarábiára vonatkozott.⁸⁰

Ki kell emelnünk viszont, hogy bár ezek az 1958-ban nacionalistának címkézett tartalmak továbbélnek a hatvanas évek végének szabadabb kon-junktúrájában is, de a minősítés csak a legritkább esetben jelent meg. Ekkor már valószínűleg politikailag inkorrektnek számított ez a jelző. A legfontosabb változás az volt, hogy míg 1958-ban még nacionalista tartalomnak minősítették a népi hagyományokkal, nyelvvel, (román) nemzeti történelemmel, vallással foglalkozó tanulmányokat, szépirodalmi műveket, addig 1968-ban az ezzel kapcsolatos művek szabadon megjelenhettek.

A tabutartalmak egy másik csoportját képezték az ország bel-, kül- és gazdaságpolitikai intézkedéseit bíráló vagy parodizáló írások. Ezért vágják ki például Stelian Gruia a kollektivizálás elleni tiltakozásokat megörökítő novelláját – *Reportaj despre seceris* [Riport az aratásról] – a szerző gyűjteményes kötetéből.⁸¹ Vagy ezért íratják át teljes egészében a kortárs szerző, Stefan Haralamb komédiáját – *Viceversa* [Oda-vissza] –, mert „bár az abszurd területén mozog, de a mű alkotó elemei és a fogalmak, melyeket használ, úgy vannak összeválogatva, hogy úgy tűnik, csúfot űznek szociális valóságunk minden aspektusából [...] a mű nyelvi és cselekményi szinten mintha egyes, a gazdasági és szociális életünk tökéletesítését célzó intézkedésekre utalna”.⁸² Ugyanígy hallgatni kellett Románia második világháborús német szövetségesi szerepéről is, de nem jelenített meg utalás antikommunista gondolkodók, vezetők munkáira vagy működésére sem. A már említett *Revista Fundațiilor Regale* repertóriumának bevonását többek között ezekkel az indokkal támasztották alá. Nagy Dániel két világháború közt írt allegória-regényének a *Cirkusz*-nak az újrakiadásánál cenzori utasításra törölni kellett az egyik szereplőt, a kötéltáncos Dinét a regényből, mivel annak személyisége – a cenzori feltételezés szerint – a román politikai elitet jelképezte.⁸³

A román kultúrpolitika visszáságait leleplezni igyekvő elő- és utószavakat, erre utaló alkotásokat szintén eltávolította a Cenzúrahivatal. Így utasították vissza Méliusz József *Város a ködben* c. regényéhez írt utószavát, a *Város a ködben történetét*, amelyben a megjelentetés körüli, közel

⁸⁰ Uo. 248.

⁸¹ Uo. 150.

⁸² Uo. 291.

⁸³ Uo. 43.

30 éves megpróbáltatásokról vall a szerző.⁸⁴ De ugyanez a gond a később hírhedtté váló Ion Lăcrănjan *Fragmentarium* c. regényének előszavával is, melyben az irodalmi élet visszásságaira hívta fel a figyelmet.⁸⁵

Visszatérő téma a *dekadens társadalom és az elidegenedő egyén* közötti összeütközés leírása, s miatta egyes részletek elhagyása, esetleg a végleges visszavonás. Erre példa Szász János *Mamaia by night* c. írása, mely egy korrupt és erkölcsileg mélyponton lévő társadalmat ábrázol.⁸⁶ Említhetjük még Szőcs István *Rovarsapda* c. magyar nyelvű detektívregényét, mely szintén a túlságosan vulgárisan ábrázolt társadalomkép miatt („romlott és cinikus értelmiségi világot mutat be”) került betiltásra.⁸⁷ Marin Sorescu verseskötetét – *Tinerețea lui Don Quijote* [Don Quijote ifjúsága] – visszadobták újraserkesztésre, mivel a „legtöbb vers tragikus hangvételű [...] az én elvesztéséig mélyülő elidegenedés érzés jellemzi.”⁸⁸

Előfordulhatott az is, hogy a szerzőnek az országból való eltávozása miatt nem jelenhetett meg rá vonatkozó utalás a bibliográfiákban, enciklopédiákban. Itt a legjobb példa az M. Straje által szerkesztett *Dicționar de pseudonime, anagrame, asteronime, criptonime și alonime ale scriitorilor, publiciștilor, ziaristilor români* [Írói álnevek szótára] szereplőinek szelektálása, azzal az ürüggyel, hogy nincsenek már az országban.⁸⁹

1967-ben már jellemző az is, hogy a Hivatal *kiegészítéseket kér a mű témáját érintő legfrissebb pártdirektívák figyelembevételével*. Például kéri, hogy a *Geologie miniera* [Bányászati földtan] szakműben Románia alumíniumtermelését is említsék meg a legfontosabb alumíniumtermelő országok között.⁹⁰ Az Alexandru Pescaru demográfiai szakmunkájával szemben támasztott követelmény pedig az volt, hogy tárgyalja az 1966-os abortusz törvény perspektívájából a folyamatokat.⁹¹ Ugyanakkor a Hivatal felszólította a bukaresti egyetemet, hogy „frissítse analitikus programjait a legújabb párthatározatok irányvonalát követve [...] mivel addigi anyagai főként az ötvenes évekbeli szovjet anyagokra támaszkodnak”.⁹² A Szovjetuniótól való eltávolodás jelei érezhetőek P. Hanaș, *Studii de isto-*

84 Uo. 362.

85 Uo. 363.

86 Uo. 281.

87 Uo. 7–8.

88 Uo. 112–125.

89 Uo. 317.

90 Uo. 48.

91 Uo. 78.

92 Uo. 299.

rie literară [Irodalomtörténeti tanulmányok] kötetéhez fűzött bírálaton is, amely kihagyta a Mihail Kogălniceanuról írt tanulmányból a román nép hagyományos orosz kötődéseiről szóló passzusokat.⁹³

Összefoglalás

Adataink alapján kiegészítettük és átstrukturáltuk az Adrian Marino által felállított, a cenzúrára vonatkozó tipológiát. Marino hét tipikus cenzúrázási esetet különböztet meg. Mindegyiket a román irodalom több megcsonkítottan publikált alkotásán keresztül mutatta be. Marino osztályozása szerint előfordulhat, hogy 1. egy kötetből csak egy bizonyos részt, egy verset, egy fejezetet kell eltüntetni, a kötet viszont megjelenhet, természetesen az már nem érdekli a cenzort, hogy bizonyos esetekben a kötet ennek következtében szerkezetileg csonka és érthetetlen lesz;⁹⁴ 2. erkölcsi [sic!] meggondolásból emeli ki a cenzor az anyag egyes részeit;⁹⁵ 3. megjelenés után vonják vissza az anyagot, mert utólag figyelmeztetik a cenzúrahivatalt fentről, hogy valamilyen szempontból nem megfelelő a kiadvány;⁹⁶ 4. a szerző külföldre távozott, ezért nem jelentethető meg a műve;⁹⁷ 5. az első kiadás óta szigorodtak a cenzúrázási körülmények;⁹⁸ 6. egy veszélyesnek ítélt szöveg után betiltják az adott szerző további publikációit;⁹⁹ 7. Romániában visszautasított szerzőnek, aki külföldön próbált meg publikálni titokban, addigi műveit kivonják a forgalomból és véglegesen megvonják a romániai közlési jogát.¹⁰⁰

Marino egyrészt nem ismerte a folyamat intézményi szintű mechanizmusát és csak a kívülről érzékelhető eredmény alapján osztályozott, másrészt összemosta a cenzúra megnyilvánulási formáit a betiltás formai okaival.

A levéltári anyag alapján viszont megállapíthatjuk, hogy a gyakorlatban a hivatal 3 különböző cenzúrázási esetet különböztetett meg az ötvenes-hatvanas években: azokat a műveket, amelyeknek a Főigazgatóság ellenőrei nem adták meg a „nyomtatható” („*bun de tipar*”) minősítést,

⁹³ Uo. 205.

⁹⁴ Marino (2000) i. m. 71.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo. 73.

⁹⁸ Uo. 74.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Uo. 76.

mert valamilyen tartalmi vagy formai szempontból nem feleltek meg az épp érvényben lévő direktíváknak; azokat a műveket, amelyek, átmentek ugyan a cenzor figyelmetlensége vagy tájékozatlansága folytán a cenzúrahivatal szűrőjén, és csak a nyomtatás után ellenőrzésre felküldött első példányban vette észre a hivatal a hibákat, és nem adta meg a „terjeszthető” („bun de difuzat”) minősítést; végül pedig azokat, melyek már terjesztésre kerültek, de utólagos figyelmeztetés hatására a hivatal veszélyesnek ítélte őket, és visszavonta a forgalomból.

Ami a betiltások formai részét illeti, az ötvenes években a legtöbb esetben egyes részek (bizonyos fejezetek, egyes versek, bekezdések) kivágásáról rendelkezik a Főigazgatóság. Magyarázó előszó csatolását vagy kritikusabb hangvételt kér, de előfordult több esetben a mű közlésének betiltása is. A hatvanas években már ritkább a betiltott anyag. Csak azok a művek kerültek fel a tiltólistára, amelyeken a cenzori megítélés szerint a kihagyások és kiegészítések sem segítenének. Ekkor sokkal gyakoribb, hogy kiegészítéseket igényelnek a Hivatal munkatársai: egyes párthatározatok említését a megfelelő passzusoknál vagy a megfelelő ideológiai frázisok beszúrását.

Vizsgálatunk tárgya volt az is, hogy a változó politikai konjunktúra hogyan befolyásolta a cenzúrahivatal által nacionalistának címkézett tartalmak alakulását.

A román politikában 1958-tól érzékelhető az internacionalizmusnak és a nemzet fogalmának fokozatos átértékelése. Ez a különutas politika – amelyet a szovjet csapatok kivonása (1958) előzött meg – az 1964-es ún. függetlenségi nyilatkozattal vált hivatalossá. Ceaușescu hatalomra kerülésének első éveiben vált nyilvánvalóvá, hogy politikai és ideológiai szempontból új korszak kezdődött el.

Ennek az ideológiai változásnak a cenzúrára gyakorolt hatását leginkább az 1958-ban nacionalistának tekintett tartalmak megváltozásán lehet lemérni. A fentebb tárgyalt 1958-as lista nacionalistának címkézett minden olyan művet, amely az Erdély problematikával foglalkozott; valamilyen szinten összemosta a politikai nemzet és a kultúrnemzet fogalmait; a nyelv (román/magyar) tisztaságának kérdését taglalta; vagy a hagyományokra, vallásra utalt. 1968-ra viszont szűkült és jócskán átalakult a fogalom értelmezése, a tradíciókra, a nyelv tisztaságára való utalás tiltása kimaradt. De továbbra is cenzúra-érzékeny volt az Erdély-kérdés, illetve a politikai nemzet – kultúrnemzet fogalmak összemosásából eredendő problémák. Ez a változás a nemzeti ideológia előtérbe kerülé-

sének tudható be. A hatvanas évek közepétől, de főként a IX. kongresszus után újra elfogadottá vált a népi hagyományokkal, nyelvvel foglalkozni és a nemzeti történelmet integrálták a szocialista kultúrpolitikába. Nyilván ez a változás a román kultúrára jellemző, a nemzetiségi kultúrák – szász, magyar – irányában ezzel ellentétes intézkedéseket eredményezett a fordulat. A kisebbségek történelmét, kultúráját tárgyaló, ismerető művek, írások ellenőrei 1968-ban már a „szocialista, homogén nemzet” kialakítását tartják szem előtt, majd a hetvenes évek liberalizálódó évei után ismét ez fogja irányítani a cenzorok bírálatait.

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet: Az 1958-as évben teljes egészében vagy részlegesen cenzúrázott művek jegyzéke*

I. 1958. január 1. és december 1. között leállított művek, melyek nem kapták meg a „nyomtatható” minősítést (kötetek, tanulmányok, versek, bevezető tanulmányok):

<i>Kiadó</i>	<i>Cím</i>
Ifjúsági Kiadó	Cristina Petrescu: Ostrovl dorului
Ifjúsági Kiadó	Stefan Luca: Povestiri
Ifjúsági Kiadó	Mehes Gyorgy: Piatra filozofala [<i>A bölcsesség köve</i>]
Ifjúsági Kiadó	Paul Schuster: Soare fără raze
Ifjúsági Kiadó	Ion Gheorghe: Nastrea statornicei moșii
Ifjúsági Kiadó	Bodor Pál: Poezii [<i>Versék</i>]
Ifjúsági Kiadó	Al. Husar[Huszár Sándor?]: Dincolo de ruini [<i>A romokon túl</i>]
Ifjúsági Kiadó	Petru Vintilă: Linia vieții
Ifjúsági Kiadó	Liebhardt- Roth: Legende și povestiri săsești [<i>Der Eisenhans: siebenbürgisch-sächsische Märchen</i>]
Ifjúsági Kiadó	Rose Wuhl: Tichia înțelepciunii
ÁIMK	Eusebiu Camilar: Căderea zeilor
ÁIMK	Tompa Istvan: Trezire [<i>Ébredés</i>]
ÁIMK	Miko Ervin: Reportaje literare [<i>Irodalmi riportok</i>]
ÁIMK	L. Rebreanu: Opere alese 1.
ÁIMK	M. Sebastian: Opere alese 2.
ÁIMK	A. Breitenhofer: În zilele noastre
ÁIMK	Tamas Maria: Focul din padure [<i>Erdőtűz</i>]
ÁIMK	Franyo Zoltan: Pe strunele mileniiilor [<i>Évezredek húrjain</i>]
ÁIMK	Söni Pál: La începutul începutului [<i>A kezdetek kezdetén</i>]
ÁIMK	Raoul Sorban: Romulus Ladea- Monografie
ÁIMK	Gh. D. Anghel: P. Comarnescu
ÁIMK	Valeriu Gorunescu: Zodie furtunoasă
ÁIMK	Kerenbach: Ritmul aurorelor. Versuri
ÁIMK	Aurora Cornu: Distanțe

* ANIC, fond CC al PMR, Comitetul pentru Presa și Tiparitură dos. 9/1958. f. 1–18. alapján

<i>Kiadó</i>	<i>Cím</i>
ÁIMK	M. Paraschivescu: Alte laude. Versuri
ÁIMK	Cella Serghi: Pânza de păianjen
ÁIMK	A Ceakovski: Un an de viață
ÁIMK	Antologia prozei bulgare
ÁIMK	Nikos Kazantzakis: Hristos răstignit a doua oară
ÁIMK	Zajzoni Rab Istvan: Opere alese [<i>Válogatott művek</i>]
ÁIMK	Prozatorii contemporanului. Antologie
ÁIMK	Gheorghe Barițiu: Articole literare
ÁIMK	Păcurariu (szerk.): Ion Ghica. Documente literare inedite
ÁIMK	D.D. Pătrășcanu: Un prânz de gală
Politikai Kiadó	Ilie Cristea: La răspântii
Akadémiai Kiadó	N. Grămadă: Studii și materiale de toponimie bucovineană
Akadémiai Kiadó	Sextil Pușcariu: Lb. română. Rostirea.vol2.
Akadémiai Kiadó	Omagiu lui Iorgu Iordan
Tudom. Kiadó	Galfy Mozes: Limba noastră maternă [<i>A mi anyanyelvünk</i>]
Tudom. Kiadó	Kelemen Lajos: Studii și articole de istoria artei [<i>Művelődéstörténeti tanulmányok</i>]
Tudom. Kiadó	Csetri Elek: Memoriile inedite ale lui Vass Pal [<i>Vass Pál kiadatlan emlékiratai</i>]
Tudom. Kiadó	Bajko Endre: Călărețul drumeț
Tudom. Kiadó	Paul Stahl: Forme de scriere primitivă la țărani români
Tudom. Kiadó	Emil Manu: Scriitori și probleme literare
Tudom. Kiadó	Ovid Densușianu: Istoria limbii române
Tudom. Kiadó	V. Eftimiu: Piese într-un act
Tudom. Kiadó	M.Davidoglu: Șoimul
Tudom. Kiadó	V. Nicorovici: Încotro Toadere?
Tudom. Kiadó	Horia Ursu: Istoria Românilor în creația literară 2.
Tudom. Kiadó	Beke Gyorgy- Vajda Bela: „...dar năravul ba”
Tudom. Kiadó	Silvia Andreescu- T. Mănescu: Corabia condamnată
Tudom. Kiadó	Volum de piese într-un act [<i>Egyfelvonásosok</i>]
Tudom. Kiadó	Dan Hăulică- I.D. Bălan: Culegere de texte literare- Cl. X-a
Tudom. Kiadó	B.P. Hașdeu: Studiu bibliografic
Tudom. Kiadó	Al. Bojin: Al Vlahuță. Studiu Bio/bibliografic
Tudom. Kiadó	Literatură rusă și sovietică în limba română
Tudom. Kiadó	George Coșbuc Bibliografie
Katonai Kiadó	Cântarea patriei.Culegere de proză patriotică

II.

a) *Művek, amelyek megkapták a „nyomtatható”, de nem kapták meg a „terjeszthető” minősítést:*

<i>Kiadó</i>	<i>Cím</i>
ÁIMK	W. Aichelburg: Șobolanii din Hamlein
ÁIMK	Orosz Irén: Întâlnire pe drum lung [<i>Találkozás a hosszú úton</i>]
ÁIMK	Al. Piru: Clasa muncitoare în literatura noastră dinainte de 23 august
ÁIMK	Kanyadi Sandor: Dansul pescărușilor [<i>Sirálytánc</i>]
Ifjúsági Kiadó	Botez T. Mihail: Nicolae Titeică
Politikai Kiadó	A. Robertson: Originea creștinismului
Tudományos Kiadó	Lőrincz Ernő: Reglementarea raporturilor de muncă în Transilvania între 1840–1918
Zeneműkiadó	Emil Săculeț: Cântece populare evreiești
Tankönyvkiadó	Texte literare pentru clasa a X-a [<i>Irodalmi szöveggyűjtemény a X. osztály számára</i>]
Tankönyvkiadó	Din activitatea științifică a cadrelor didactice din institutul pedagogic din București 1957

b) *Hibásan megjelent művek:*

<i>Kiadó</i>	<i>Cím</i>
ÁIMK	Toma Spătaru: Zbateri
ÁIMK	Ivan Olbracht: Haiducul Nicola Șuhai
ÁIMK	Jean de Beer: Fiica omului
Ifjúsági Kiadó	E. Rohan: Nici o moarte nu e bună
Politikai Kiadó	Eugen Balaș: Contribuții la o critică marxistă a Keynesismului
Politikai Kiadó	Pavel Apostol: Iluzia evadării

2. sz. melléklet: 1967-ben cenzúrázott művek listája**

<i>Kiadó</i>	<i>Szerző, cím</i>
Meridiane	Ion Cotoș: Sindicatetele din România
Politikai Kiadó	M. Fătu: Contribuții la studiul istoriei politice a României
Ifjúsági Kiadó	Szócs István: Capcana insectelor [<i>Rovarsapda</i>]
n.a.	n.a. (magyar): În cumpănă [<i>Mérlegen</i>]
n.a.	n.a.: Poezii vol.1–2
n.a.	n.a.: Schițe umoristice
n.a.	n.a.: La curte într-o vară (6 nuvele)
n.a.	n.a.: Geologie minieră
Tudom. Kiadó	Al. Pescaru: Elemente de demografie
Akadémiai Kiadó	n.a.: Publicațiile periodice. românești 1907–1918 tom. 2.
Irodalmi Kiadó	Culegere de poezii anonime de dragoste a literaturii maghiare: Cântarea florilor [<i>Virágénekek</i>]
Irodalmi Kiadó	Presă literară română
Ifjúsági Kiadó	Balogh Ernő: Lumea minunilor subterane [<i>A földalatti világ csodái</i>]
Ifjúsági Kiadó	Marin Sorescu: Tinerețea lui Don Quijote
Ifjúsági Kiadó	Stelian Gruia: Sâmbăta morților
Katonai Kiadó	Nicolae Iorga: Istoria lui Mihai Viteazul
Tudom. Kiadó	Umanistul Nicolaus Olahus
	Ed. cercul lui M. Sadoveanu: Inscricții
Irodalmi Kiadó	Adolf Meschendörfer: Fântâna bivoliilor [<i>Der Büffelbrunnen</i>]
Ifjúsági Kiadó	Nicolae Breban: Animale bolnave
	Xántus János: De la ocean la stele [<i>Az óceántól a csillagokig</i>]
Tudom. Kiadó	Hilaire Cuny: Werner Heisenberg și mecanica cuantică
Politikai Kiadó	Documente din istoria mișcării muncitorești din România
Irodalmi Kiadó	P. Hanaș: Studii de istorie literară
Irodalmi Kiadó	Szentimrei Jenő: Scrieri publicistice [<i>Publicisztikai írások</i>]
Tudományos Kiadó	Ștefan Meteș: Emigrările române din Transilvania secolelor 18–20.

** Set de note cuprinzând intervenții efectuate la DGPT București pe materiale prezentate spre publicare [Kiadásra bemutatott anyagokkal kapcsolatos észrevételek a DGPT bukaresti részlegén], ANDJ Mureș, fond DGPT Împuternicitul Tg-Mureș, dos. 6/1967. alapján.

<i>Kiadó</i>	<i>Szerző, cím</i>
Tanügyminisztérium és a marosvásárhelyi Pedagógiai Intézet	Culegere din „Lucrări științifice” Revista fundațiilor regale- indice bibliografic I. (1934)-XIV. (1947)
n.a.	N. Crevedia: Versuri
Irodalmi Kiadó	A. Păunescu: Înscenarea nașterii
Akadémai Kiadó	„Cercetări de etnologie și folclor- lb. germ.”- nr.1/1968
Akadémai Kiadó	R. Vulpe- I. Barnea: Din Istoria Dobrogei vol. 2.
Tudományos Kiadó	M. Macrea: Viața în Dacia Romană
Irodalmi Kiadó	Radu Rosașu: Maimuțele personale
Irodalmi Kiadó	Szász János: Mamaia by night
Ifjúsági Kiadó	Veronica Porumbacu: Străzile Europei
Világirodalmi Kiadó	Ionescu: Teatru
n.a.	Dorin Moga: Cafeneaua Cameleonilor
n.a.	Ștefan Haralamb: Viceversa (comedie)
Politikai Kiadó	G.Marica, C. Maro, I. Hajos, C. Rusu: Ideologia generației române de la 1848
Politikai Kiadó	Presa muncitorească și socialistă din România- vol. 2.
Bukaresti Egyetem	Programe analitice pentru anul de învățământ 1968/1969-secțiunile fără frecvență
Tankönyvkiadó	Geografia clasa 7.
Tankönyvkiadó	Cercetări de ecologie animală
TAROM	Harta rutelor externe Tarom
Mezőgazdasági Legfelső Tanács	Buletinul epizotiilor
Krajovai Színház	Octavian Măgureanu: Iancu Jianu
Irodalmi Kiadó	M. Straje: Dicționar de pseudonime, anagrame, asteronime, criptonime și alonime ale scriitorilor, publiciștilor, ziariștilor români
Irodalmi Kiadó	Ion Lăcrănjan: Eclipsa de soare
Irodalmi Kiadó	Tolnai Lajos: Domnul primar [<i>A polgármester úr</i>]
Világirodalmi Kiadó	Ivan Vazov: Apostolul în primejdie

<i>Kiadó</i>	<i>Szerző, cím</i>
Bukaresti Egyetem Matematika Kara	Programe analitice
Irodalmi Kiadó	Lucian Blaga: Teatru
Irodalmi Kiadó	Ben Gorlaci: Poezii
Irodalmi Kiadó	Maria Arsene: Scrieri
Ifjúsági Kiadó	Alexandru Lungu: Timpul oglinzilor
Ifjúsági Kiadó	Ion Lăcrănjean: Fragmentarium Dan Tăschilă: Drum bun, nene Esop!
Irodalmi Kiadó	Sextil Pușcariu: Limba Română vol.1.
Irodalmi Kiadó	Vasile Netea (gond.): Carmen Transsylvaniae- antologie
Ifjúsági Kiadó	Ion Gheorghe: Pietra lui Thallos
Irodalmi Kiadó	Iulia Soare: Nuvele
Ifjúsági Kiadó	Méliusz József: Orașul în ceață [<i>Város a ködben</i>]
Tanügyi- és Pedagógiai Kiadó	Nicolae Iorga: Istoria literaturii române în secolul al 18.-lea vol. 2.

Megjegyzés: a táblázatban hibás helyesírással megadott magyar neveket nem javítottuk.